

УДК 902/904

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2021.1\(33\).496](https://doi.org/10.33782/eminak2021.1(33).496)

ЗОЛЬНИК № 2 АНТИЧНОГО СВЯТИЛИЩА ВІКТОРІВКА-I: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Денис Бондаренко¹, Олександр Смирнов²

¹ Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» НАН України
(Миколаїв, Україна)

e-mail: bondarenkod1987@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6703-6196>

² Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна)
e-mail: smyrnovl@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-3840>

У статті подається опис конструктивних особливостей зольника № 2, який входить до системи культових споруд античного святилища Вікторівка-I. Розглядаються планіграфія та стратиграфія об'єкту, описується структура котловану. Подано короткі кількісно-якісні статистичні дані щодо решток матеріальної культури, зафіксованих при розкопках зольнику. Наведений аналіз культурних решток дозволяє віднести досліджений об'єкт до ранньоелліністичного часу й інтерпретувати як жертвовник прикордонного святилища Ольвійського поліса.

Ключові слова: Вікторівка-I, античність, еллінізм, святилище, зольник

Антична пам'ятка Вікторівка-I являє собою комплекс поселення та святилища, заснований у регіоні Нижнього Побужжя у другій чверті VI ст. до н.е.¹ Пам'ятка розташована на правому високому прірвистому корінному березі Березанського лиману в 1,5 км на північ від його гирла та у 300 м на південь від сучасного селища Вікторівка Лиманівського старостинського округу Березанської селищної ради Миколаївської області (Україна).

З півдня Вікторівка-I обмежена заплавою лиману та частково зруйнована штучними терасами, залишеними у ході незакінченого будівництва середини XX ст. Східна частина примикає до високої берегової прірви, що сприяє її інтенсивній руйнації з цього боку. Північна частина впирається у широку корінну балку на південній околиці с. Вікторівка. Західна межа проходить на схід від ґрунтової дороги Рибаківка – Вікторівка.

На сьогодні пам'ятка майже повністю зруйнована обвалами та зсувами льосу, а також грабіжницькою діяльністю. Вціліла лише її західна частина протяжністю уздовж прибережної смуги по лінії Пн-Пд до 400 м, шириною 10-20 м, загальною площею близько 6000 м².

На пам'ятці фіксуються архітектурні залишки та культурні шари пізньоархаїчного (друга чверть VI – перша третина V ст. до н.е.) та ранньоелліністичного (остання третина IV – перша половина III ст. до н.е.) часів. Також зустрічаються окремі знахідки доби бронзи та середньовіччя.

Поселення Вікторівка-I було відкрите В.І. Гошкевичем у 1913 р.² У 1949 р. роз-

¹ Буйских С.Б., Буйских А.В. К хронологии архаических поселений хоры Ольвии Понтийской // Боспорские исследования. Вып. 24. Симферополь-Керчь, 2010. С. 3-64.

² Фабрициус И.В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. Киев: Издательство АН УССР, 1951. 128 с.

копки проводилися Одеською групою Очаково-Березанського загону Ольвійської археологічної експедиції Інституту археології АН УРСР (М.Ф. Болтенко)³ та Буго-Дніпровською експедицією Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури АН СРСР (С.І. Капошина)⁴. Розкопи 1949 р. на сьогодні знищені береговою абразією.

Сучасний етап дослідження Вікторівки-І почався у 2012 р. роботами Вікторівського загону Миколаївської археологічної експедиції Державного підприємства Науково-дослідного центру «Лукомор'є» Охоронної археологічної служби України Інституту археології НАН України (зараз Вікторівський загін Миколаївської археологічної експедиції Державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України). У 2013 р. на північ від поселення відкрито святилище, що складалося з великих, викопаних у материковій глині котлованів, засипаних золою – ритуальних зольників-жертвників. Аналогій конструкціям котлованів зольників і деяким ритуалам, що відправлялися на Вікторівському святилищі, на сьогодні невідомо. З огляду на це, а також швидкі темпи руйнації, всебічне вивчення комплексів святилища на сьогодні надзвичайно актуальне та визначає пріоритетний напрямок у стратегії дослідження пам'ятки.

На площі святилища зараз повністю досліджено два зольника.

Зольник № 1 розташовувався у південній частині святилища, одразу на північ від поселення, у межах розкопу «Г» (рис. 1: 1). Судячи із заповнення, він формувався протягом першої чверті VI – першої чверті V ст. до н.е. Тож, вірогідно, він був однією з перших споруд на території святилища. Опису його конструктивних особливостей і короткій характеристиці матеріальної культури присвячена окрема публікація⁵.

Метою даного дослідження є введення до наукового обігу основних матеріалів дослідження зольника № 2. Основні завдання: опис конструктивних особливостей, планіграфії та стратиграфії об'єкту; коротка характеристика решток матеріальної культури із заповнення зольнику; визначення хронології формування насипу, попередня інтерпретація об'єкту.

Зольник № 2 відноситься до другого періоду існування Вікторівки-І – ранньоелліністичної доби. Його залишки у північній частині пам'ятки в межах розкопу «Д» досліджувалися протягом 2016-2017, 2019 рр. (рис. 1: 1). З півночі зольник примикає до балки, зі сходу – до берегової прірви.

Зольник № 2 (рис. 1: 2-3; 2), аналогічно зольнику № 1, сформований у штучному котловані складної конструкції, форма якого, щоправда, значно відрізняється. Котлован викопаний у материковій глині жовтого кольору. Майже вся його площа знищена береговою абразією, збереглася лише західна межа, завширшки до 5,9 м, що тягнеться вздовж берегової прірви у напрямку Пд-Зх – Пн-Сх, довжиною 40,1 м.

³ Болтенко М.Ф. Дневник начальника одесской группы Очаковско-Березанского отряда Ольвийской археологической экспедиции АН УССР доцента М.Ф. Болтенко по археологическим раскопкам и разведке в августе-сентябре 1949 г. на западном берегу Березанского лимана // Науковий архів Одеського археологічного музею. № 69901.

⁴ Капошина С.И. Полевой дневник. Буго-Днепровская экспедиция 1949 г. Древнее городище у села Викторовка Тилигуло-Березанского района Николаевской области // Науковий архів Інституту археології НАН України. № 1949/21. Ф. е. 1946. 151 с.

⁵ Бондаренко Д.В., Смирнов О.І. Зольник № 1 Вікторівського святилища: загальна характеристика // I Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи. Київ: ІА НАН України, 2019. С. 313-325.

Максимальна глибина котловану від рівня материка – 1,89 м, від рівня сучасної денної поверхні – 2,50 м. Загальна площа частини котловану, що збереглася – 157 м².

Єдиний збережений північно-західний материковий борт котловану оформлений у вигляді майже вертикальної стіни. Місцями вздовж нього фіксуються незначні уступи. У західній частині оформлено уступ шириною до 3,25 м і глибиною – до 0,52 м (тут і далі глибини подаються від рівня материка), що тягнеться вздовж всього борту котловану.

На дні котловану, в проміжку між північно-західним бортом і береговою прірвою, простежуються дві паралельні траншеї, орієнтовані по лінії Пд-Зх – Пн-Сх. Траншеї збереглися повністю, їх довжина складає 26,3 м. Вони мають приблизно однакову ширину та глибину й розділені між собою материковою перегородкою, що, на різних ділянках, у розтині має форму трикутника або трапеції з шириною основи 0,38-1,18 м. Західна траншея має ширину 0,38-0,9 м та глибину – 0,1-0,58 м, східна – ширину 0,49-1,08 м і глибину – 0,13-0,53 м. Стінки траншей похилі, дно рівне. На деяких ділянках фіксується південно-східний борт східної траншеї, вцілілий від берегової абразії. Його максимальна збережена ширина – 0,68 м, висота від рівня дна – 0,39 м. Траншеї мають тенденцію до пониження у північному напрямку: перепад висот східної траншеї – 0,55 м, західної – 0,23 м.

У північній, центральній і південній частинах північно-західного борту котловану зафіксовано три марші материкових сходинок, що вели з рівня давньої денної поверхні на дно котловану. Північний марш складається з двох сходів, витягнутих вздовж борту котловану і має довжину по лінії Пн-Зх – Пд-Сх – 4,3 м, ширину – 1,3 м. Центральний марш, оформлений з чотирьох-п'яти материкових сходинок-уступів різної форми, довжиною по лінії Пн-Зх – Пд-Сх – 4,2 м, шириною – 2,27 м. Південний марш, який розташований у південно-східному борту котловану, складається з трьох сходинок: дві з яких витягнуті вздовж борту котловану, третя (нижня) – має напівовальну форму. Його довжина по лінії Пн-Зх – Пд-Сх – 2,08 м, ширина – 1,42 м.

У центральній західній частині котловану, в зольному заповненні над траншеями на глибині 1,18 м зафіксовано людське поховання. Вся ліва частина кістяку та череп знищені береговою абразією. Збереглися лише нижня частина хребта з правими ребрами, кістки правої ноги без ступні та лівої – вище коліна. Кістки правої руки та ноги відсутні не з причини зсуву берега, а, ймовірно, внаслідок навмисного розчленування небіжчика. Скелет, судячи з усього, знаходився у витягнутому на спині положенні, верхньою частиною орієнтований на північний-схід. Права нога пряма, ліва – відкинута вбік. Супроводжуючого інвентарю у похованні не зафіксовано.

Вся площа котловану заповнена золою з незначними домішками давнього гумусу, уламків черепашок чорноморської мідії та жовто-глинистими включеннями. Зустрічається незначна кількість дрібного буту вапняку та черепашнику. У нижній частині заповнення та біля бортів котловану прослідковується шар жовтої глини з домішками давнього гумусу, потужністю до 0,48 м.

Стратиграфічні спостереження дозволяють окреслити основні етапи формування зольника.

Вірогідно, майже одразу після спорудження котловану, його дно було засипано (залито (?)) майже стерильною глиною з незначними домішками давнього гумусу.

Решта котловану заповнювалася ритуальною золою з великою кількістю артефактів та екофактів. Малá збережена площа зольнику не дозволяє прослідкувати етапи підсипок. У процесі формування зольнику, в його засипці здійснено людське поховання.

Матеріальна культура зольнику № 2 представлена 5 326 артефактами та 1 447 екофактами. Переважна більшість знахідок відноситься до ранньоелліністичної доби, хоча й зустрічаються фрагменти кераміки першого (архаїчного) періоду функціонування пам'ятки. Особливо цікаві поодинокі знахідки класичної доби, що демонструють певну активність на пам'ятці і в цей період, хоча за історію дослідження Вікторівки-І, культурних шарів та архітектурних решток цього часу не зафіксовано.

Аналізуючи статистичні показники кераміки із зольника (рис. 3), співвідношення різних груп кераміки ми вказуємо без урахування амфорної тари. Фрагменти вінців, що належать явно різним посудинам, дозволяють визначити їх кількісні показники. Безумовно, отримані цифри не вказують на реальну кількість посудин, фрагменти яких знайдено у комплексі, натомість демонструють їх абсолютний мінімум. А з огляду на незначну збережену частину котловану, ці показники вказують на масовість археологічного матеріалу в заповненні зольнику.

Більшість знахідок належать керамічному посуду, серед якого традиційно переважають уламки тарних амфор – 75,79%. Серед останніх виділяються фрагменти не менш як 19 амфор Гераклеї, 11 амфор Фасосу, 10 амфор Хіосу, 8 амфор Синопи, 6 амфор Еріфр, по 4 амфори Пепарету і Кніду, 2 амфор Родосу, по одній амфорі Самосу, Меде, Ікосу, Косу, Аканфу та Херсонесу, а також 13 амфор невизначених центрів виробництва. Важливими для датування зольнику виступають фрагменти таврованих амфор Синопи (4 тавра), Гераклеї (2 тавра) та по одному тавру Родосу, Аканфу, Еріфр (?)⁶ і невизначеного центру. Хронологія всіх відбитків укладається у 320-ті – 260-ті рр. до н.е.⁷ Ранній випадковий матеріал у заповненні зольнику репрезентований уламками не менш як чотирьох амфор Лесбосу та стільки ж Фасосу, по три амфори Хіосу та Мілету, трьох «протофасоських» амфор, по дві амфори Клазомен і Гераклеї, однієї амфори Самосу.

Без урахування амфорної тари, майже половину керамічного матеріалу (45,58%) складає група ліпної кераміки. Вона репрезентована фрагментами щонайменше однієї кришки, 74 горщиків, сімох мисок різних типів, трьох каструль, котла та товстостінної жаровні (?) з глухими округлими отворами. Кількість оздоблених посудин незначна – всього на 3,56% уламків збереглися сліди орнаменталії. Серед основних орнаментальних мотивів: пальцеві та нігтьові вдавлення по вінцю і під ним; горизонтальні лінії та вертикальні насічки по нижній частині горла; круглі вдавлення-наколи по нижній частині горла; відтягнуті та наліпні пружки з пальцевими та нігтьовими вдавленнями по вінцю, плечиках і верхній частині тулуба. Заслужують на увагу чотири денця посудин з відбитками грубої тканини на зовнішній поверхні.

⁶ Схожий відбиток на ручці амфори С.Ю. Монахов відносить саме до цього центру. Див. Монахов С.Ю. Заметки по локализации керамической тары. III. Амфоры и амфорные клейма малоазийских Эрифр // Вестник древней истории. Вып. 3 (286). Москва: Наука, 2013. С. 28-51.

⁷ Бондаренко Д.В., Иващенко М.В. Амфорные клейма из зольника № 2 святилища Викторовка I в Нижнем Побужье // Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья. № 11. Москва-Тюмень-Нижний Новгород: Киммерик, 2019. С. 635-646.

9,8% кераміки без урахування амфорної тари належать кухонному кружальному посуду – це фрагменти 8 кришок, 11 каструль, 2 горщиків і миски.

Нечисельна товстостінна господарська кераміка (2,45%): фрагменти 11 червоноглиняних і світлоглиняних мортаріїв, корчаги та піфосу.

Серед столового посуду домінують фрагменти простої кераміки, переважно місцевого виробництва. У групі сіролощеного та сіроглиняного посуду (20,3%) виділяються фрагменти 25 глеків, 11 мисок і 8 рибних блюд. Червоноглиняна кераміка (4,66%) репрезентована уламками 3 глеків і 2 мисок, світлоглиняна (0,64%) – 2 глечиків і лекіфу.

Серед червоноглиняної столової кераміки з покриттям (6,79%) виділяються фрагменти п'яти глеків, чотирьох мисок, унгентарію та майже повністю збережений світильник. Означені посудини мають покриття червоного, коричневого, сірого та світло-жовтого кольорів.

Менше аттичної чорнолакової столової кераміки (5,06%) – це фрагменти 13 мисок, 7 канфарів, 2 рибних блюд й одноручної чаші, які побутували, зокрема, у третій чверті IV – першій половини III ст. до н.е.⁸ Ще 1,19% фрагментів належать неаттичній чорнолаковій кераміці – уламки не менше як чотирьох мисок і канфару.

Серед столового посуду архаїчної доби зафіксовано фрагменти аттичного чорнолакового кіліку; іонійських смугастих глеку, чаші та рибного блюда; невиразні фрагменти хіоської, клазоменської та коринфської кераміки.

Таким чином, набір посуду із заповнення зольнику, в цілому відповідає керамічному комплексу елліністичних сільськогосподарських поселень Нижнього Побужжя⁹. Щоправда доля ліпної кераміки тут дещо менша, і, відповідно, більша частка кружальної кераміки. Більшість кераміки для приготування їжі задовольняв ліпний посуд, який доповнювався незначною кількістю кружальних зразків. Серед столового посуду домінують зразки місцевого виробництва, доповнені імпортною продукцією аттичного та малоазійського походження.

Окрім керамічного посуду, із заповнення котловану походить значна кількість інших предметів.

Найбільшою кількістю представлені вироби з кераміки. Це 26 рибальських сітвових грузил зі стінок амфор з отвором, а також чотири грузила та два прясельця для ткацтва. Окрім того, на увагу заслуговують керамічна затичка, вотив зі стінки амфори та виріб незрозумілого призначення.

Коропластика представлена лише одним фрагментом бокової частини протоми, де збереглося зображення бокової частини жіночого обличчя із зачіскою.

Вироби з кістки репрезентовані чотирма астрагалами з обробленими поверхнями, проколкою, вістряем стріли конічної форми та неідентифікованим виробом. На особливу увагу заслуговують два амулети: перший з них являє собою зуб великої свійської тварини з просвердленим отвором для підвішування, другий – добре обточена та залощена підвіска, що своєю формою нагадує палицю.

Вироби з бронзи представлені колекцією з чотирьох восьмигранних стрижнів;

⁸ Rotroff S.I. The Athenian Agora. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. Volume XXXIII. Hellenistic Pottery: the Plain Wares. Princeton, Nev Jersey, 2006; Егорова Т.В. Чернолаковая керамика IV-II вв. до н.э. с памятников Северо-Западного Крыма. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2009. 256 с.

⁹ Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Бураков А.В., Отрешко В.М. Сельская округа Ольвии. Киев: Наукова думка, 1989. 240 с.

зі свинцю – пластиною, гирею та рибальським грузилом; із заліза – фрагментами ножа та цвяха.

Доволі значна колекція кам'яних виробів – сім рибальських сітьових грузил з вапняку (4 – з перехватом, 3 – з отвором), чотири точильні камені зі сланцю та пісковику.

Будівельна кераміка представлена трьома фрагментами синопської черепиці.

Варто відмітити і знахідки графіті, які, щоправда, зовсім не чисельні та представлені окремими знаками, літерами та їх фрагментами. Серед них варто відмітити написи [A], [HP], [Λ], [+] на фрагментах тарних амфор; [Λ] на рибальському грузилі з перехватом зі стінки амфори та графіті у вигляді перекресленого хреста на дні чорнолакової аттичної миски.

Цікаві знахідки нумізматичного матеріалу. Одна з них – бронзовий дельфінчик, що, вірогідно, випадково потрапив до комплексу. Але найбільший інтерес складають дві інші монети. Примітно, що обидві вони відкарбовані у Пантікапеї. Це тетрахалки часів правління Спартока III та Перисада I датовані, відповідно, 320-310 рр. до н.е. та 293-283 рр. до н.е.¹⁰

Окрім того, у заповненні зольнику знайдено фрагменти сирцевої цегли, деякі з яких достатньо добре збереглися. Варто відмітити і знахідку силікатного шлаку, накиплого на стінці тонкостінної гончарної посудини, а також зразок залізної руди.

Значну категорію екофактів складає різних розмірів пласке окатане каміння черепашнику (283 зразки), яке, з певною метою, було піднято на високе плато, де розташовувався зольник. У той же час, варто зауважити, що таке каміння доволі часто зустрічається по всій площі пам'ятки.

Також в комплексі знайдено 1155 кісток тварин. Майже всі вони належить ссавцям і лише окремі зразки птахам, риbam і черепасі. 11,4% кісток мають на собі сліди прямої дії відкритого вогню, зустрічаються і сліди харчової розробки.

Таким чином, знахідки із заповнення котловану, зокрема уламки таврованих амфор і монети, дозволяють окреслити хронологічні межі формування зольнику 320-ми – 260-ми рр. до н.е. Вся решта археологічного матеріалу вкладається у ці межі, або представлена значно ранішими зразками, потрапляння яких у зольник, вірогідно, пов'язано з руйнацією культурного шару при ритті котловану.

Розміри та конструкція котловану, характер його заповнення, знахідки, людське поховання вказують на ритуальний характер дослідженого зольнику.

Вражають і розміри котлованів обох зольників. Людських ресурсів, розташованого поряд поселення Вікторівка-I, було явно недостатньо для спорудження монументальних зольників-жертвників. Ймовірно, до будівництва централізовано залучалася робоча сила і з інших населених пунктів, що регламентувалося владними структурами. Тобто спорудження зольнику, напевно, було державним проектом.

Те ж зауваження стосується й обсягів золи, якою котлован засипано. Географія прочан, напевно, виходила далеко за межі розташованого поряд невеликого аграрного поселення Вікторівка-I. Цікаві у цьому відношенні знахідки монет Пантікапея, що може бути свідченням присутності іноземних паломників на Вікторівському святилищі.

¹⁰ Анохин В.А. Античные монеты Северного Причерноморья. Каталог. Киев: СтилоС, 2011. 328 с.

Датування початку створення котловану та його функціонування, крім археологічного, має і дуже цікавий історичний контекст. Зольник починає формуватися невдовзі після походу та поразки македонських військ у Північному Причорномор'ї. Цей факт дозволяє авторам припустити можливість спорудження культового комплексу як посвяту богам у зв'язку з новою сакралізацією ольвійських кордонів.

Звертає на себе увагу той факт, що значна кількість знахідок мають на собі сліди прямої дії вогню. Натомість, слідів вогнищ на площі зольнику та прилеглий до нього території не зафіксовано. Це спонукає до припущення, що священна зола приносилася (привозилася) на святилище з інших місць. Можливо, вона потрапляла сюди з місць постійного проживання прочан, а сам котлован слугував лише місцем її збору та накопичення.

Концентрація знахідок у заповненні зольника значно перевищує таку в культурних шарах поселення. Більшість з них належить фрагментам керамічних посудин, які могли використовуватися як для ритуальних узливань, так і для підношення богам жертвовної їжі та пиття.

До явно культових предметів, вірогідно, варто віднести теракоту, прясельце із зображенням символів плодючості (?), астрагали, кістяні амулети, вотивний диск та ін.

Деякі предмети можуть бути інтерпретовані як дари богам окремих груп населення. Переважно жіночими підношеннями, мабуть, були атрибути ткацтва; підношенням рибалок – свинцеві, кам'яні та керамічні грузила, риба та молюски; скотарів – частини туш свійських тварин тощо.

Таким чином, досліджений зольник являв собою частину святилища просто неба. Географічне положення Вікторівського святилища дозволяє віднести його до розряду позаміських святилищ типу *extra-urban*¹¹, яке маркувало південно-західний кордон Ольвійського полісу.

На сьогодні у Нижньому Побужжі зольники зафіксовано при дослідженні святилищ типу *extra-urban* на Тендрівській косі (?), на городищі Глибока Пристань і мисі Бейкуш, але на жодному з них не виявлено котлованів, за розмірами та формою, подібних до описаного.

Цікава і структура Вікторівки-І. З великою долею вірогідності встановлено, що пам'ятка складалася з двох приблизно рівних за площею частин. Південну половину плато займала житлово-господарська забудова, яка складає враження типового поселення сільськогосподарського спрямування. У північній частині пам'ятки розташовувалося святилище, що, напевно, мало загальнодержавне значення. З огляду на все це, поселення і святилище, на наш погляд, слід розглядати як окремі пам'ятки, хоча той чи інший зв'язок між ними без сумніву існував.

Таким чином, з урахуванням новітніх археологічних даних, отриманих при дослідженні Вікторівського святилища, можна зробити низку важливих висновків:

- Вікторівське святилище являло собою систему котлованів для збору священної золи, розташовану просто неба;
- святилище відносилось до категорії святилищ *extra-urban* (позаміських святилищ) і маркувало південно-західний кордон Ольвійського полісу;

¹¹ Буйських С.Б. Святилища *extra-urban* епохи грецької колонізації Нижнього Побужжя // Археологія. 2004. № 3. С. 3-14.

- будівництво жертвників було державним проектом і місцем паломництва еллінського населення всього регіону Нижнього Побужжя та, можливо, інших держав.

Подальші дослідження Вікторівки-I, без сумнівів, дозволять уточнити наявні у наш час уявлення про зв'язок поселення зі святилищем, скорегувати хронологію святилища, точніше зафіксувати культу та ритуали, що на ньому відправлялися. Ця інформація стане неоціненним доповненням не лише до картини історичного розвитку Нижнього Побужжя, але й Північного Причорномор'я в античний час у цілому.

REFERENCES

- Anokhin, V.A.** (2011). *Antichnye monety Severnogo Prichernomoria: Katalog* [Antique coins of the Northern Black Sea region: Catalog]. Kyiv: Stilos [in Russian].
- Boltenko, M.F.** (1949). *Dnevnik nachalnika odesskoï grupy Ochakovsko-Berezanskogo otriada Olviiskoi arkheologicheskoi ekspeditsii AN USSR dotsenta M.F. Boltenko po arkheologicheskim raskopkam i razvedke v avguste-sentiabre 1949 g. na zapadnom beregu Berezanskogo limana* [Diary of the head of the Odessa group of the Ochakov-Berezan detachment of the Olvian archaeological expedition of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, associate professor M.F. Boltenko on archaeological excavations and exploration in August-September 1949 on the Western Bank of the Berezan estuary]. The Scientific Archive Odesa archaeological museum, 69901 [in Russian].
- Bondarenko, D.V. & Ivashchenko, M.V.** (2019). Amfornye kleima iz zolnika 2 sviatilishcha Viktorovka I v Nizhnem Pobuzhe [Amphora stamps from the ashbin No. 2 of sanctuary of the Viktorovka I in Low Bug Region]. In *Materialy po arkheologii i istorii antichnogo i srednevekovogo Prichernomoria, 11*, (pp. 635-646). Moskva-Tiumen-Nizhnii Novgorod: Kimmerik [in Russian].
- Bondarenko, D.V. & Smyrnov, O.I.** (2019). Zolnyk № 1 Viktorivskoho sviatylyshcha: zahalna kharakterystyka [Ashbin No. 1 of the Viktorivka Sanctuary: a description]. In *The 1th Vseukrainskyi arkheolohichniy z'izd: materialy roboty*, (pp. 313-325). Kyiv: IA NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Buiskykh, S.B.** (2004). Sviatylyshcha ekstra-urban epokhy hretskoi kolonizatsii Nyzhnoho Pobuzhzhia [Extra-urban sanctuaries of the era of Greek colonization of Lower Bug area]. *Arkheolohiia, 3*, 3-14 [in Ukrainian].
- Buiskikh, S.B. & Buiskikh, A.V.** (2010). K khronologii arkhaiskikh poselenii khory Olvii Pontiiskoi [To the chronology of the archaic choir settlement of Pontic Olbia]. *Bosporskie issledovaniia, 24*, 3-64 [in Russian].
- Egorova, T.V.** (2009). *Chernolokovaia keramika IV-II vv. do n.e. s pamiatnikov Severo-Zapadnogo Kryma* [Black-glazed ceramics IV-I centuries BC from the monuments of North-Western Crimea]. Moskva: MGU im. M.V. Lomonosova [in Russian].
- Kaposhina, S.I.** (1949). *Polevoi dnevnik Bugo-Dneprovskoi ekspeditsii 1949 g. Drevnee gorodishche u sela Viktorovka Tiligulo-Berezanskogo raiona Nikolaevskoi oblasti* [Field Diary of the Bug-Dnepr Expedition in 1949 an Ancient Settlement near the village of Viktorovka, Tiligul-Berezan district, Mykolaiv Region]. The Scientific Archive of Institute Archaeology NAS of Ukraine, 1949/21 [in Russian].
- Kryzhitskii, S.D., Buiskikh, S.B., Burakov, A.V. & Otreshko, V.M.** (1989). *Selskaia okruga Olvii* [Rural district of Olbia]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
- Monahov, S.Yu.** (2013). Zametki po lokalizatsii keramicheskoy taryi. III. Amforyi i amfornye kleyma maloaziyskikh Erythrai [Notes on localization of ceramic ware. III. Amphorae of Erythrai (Asia Minor) and their stamps]. *Vestnik drevney istorii, 3 (286)*, 28-51 [in Russian].
- Fabritsius, I.V.** (1951). *Arkheologicheskaiia karta Prichernomoria Ukrainskoi SSR* [Archaeological map of the Black Sea Region of the Ukrainian SSR]. Kiev: Izdatelstvo AN Ukrainskoi SSR [in Russian].
- Rotroff, S.I.** (2006). *The Athenian Agora. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. Volume XXXIII. Hellenistic Pottery: the Plain Wares*. Princeton, New Jersey.

Denys Bondarenko

(Olbia National Historical and Archaeological Reserve of the National Academy of Sciences of Ukraine, Mykolaiv, Ukraine)

e-mail: bondarenkod1987@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6703-6196>

Oleksandr Smyrnov

(Mykolaiv National University named after V. Sukhomlinsky, Mykolaiv, Ukraine)

e-mail: smyrnovl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-3840>

Ash Pit № 2 of Ancient Sanctuary Viktorivka-1: General Characteristics

The ancient site Viktorivka-1 is a complex of settlements and sanctuaries, founded in the Lower Buh region in the second quarter of the 6th century BCE. Two ash pits have been fully studied in the sanctuary area for today.

The goal of this study is to introduce into scientific circulation the primary materials of the ash pit № 2 study. The main objectives of the study are: description of construction peculiarities, planigraphy, and stratigraphy of the object; a brief description of the remains of material culture from the ash pit filling; to determine the chronology of the deposition formation; preliminary interpretation of the object.

Ash pit № 2 is studied in the northern part of the sanctuary. It is formed in an artificial pit of a complex structure, dug in continental clay. Almost its entire area was destroyed by coastal erosion, only the western bounds are preserved, up to 5.9 m wide, stretching along the coastal precipice for 40.1 m. The maximum depth of the pit from the level of the mainland is 1.89 m, and the total area of the preserved part is 157 m².

At the bottom of the pit, two parallel trenches, 26.3 m long, were found. In the process of forming the ash pit, a human burial was made over them. In different parts of the pit, there were three staircases of continental steps, leading from the level of the ancient daylight surface to its bottom. The pit is filled with ash, in the lower part and near the sides, there is a layer of yellow clay with admixtures of ancient humus.

Material culture is represented by numerous fragments of pottery, household and cult items, animal remains. The vast majority of finds are fragments of amphorae. Excluding the latter, almost half of the finds belong to fragments of amphora containers, and about twice less belong to simple clay tableware of local production. Imported tableware only slightly supplemented the kitchen and dining sets. Items made of metals, bone, and stone deserve special attention. Interesting finds are: Pantikapaion coins, bone amulets, brands on amphorae, and a large collection of fishing sinkers.

Finds from the filling allow to date the formation of the ash pit to the 320s – 260s years BCE. The size and construction of the pit, the nature of its filling, finds, and human burial indicate the ritual nature of the object under study. The ash pit № 2 was part of an open-air sanctuary.

The geographical position of Viktorivka sanctuary allows it to be classified as an extra-urban sanctuary, which marked the southwestern boundary of Olbia polis. The construction of the sanctuary's pits was supposedly organized by the authorities, and the sanctuary itself was of an all-state character.

Keywords: Viktorivka-1, antiquity, Hellenism, sanctuary, ash pit

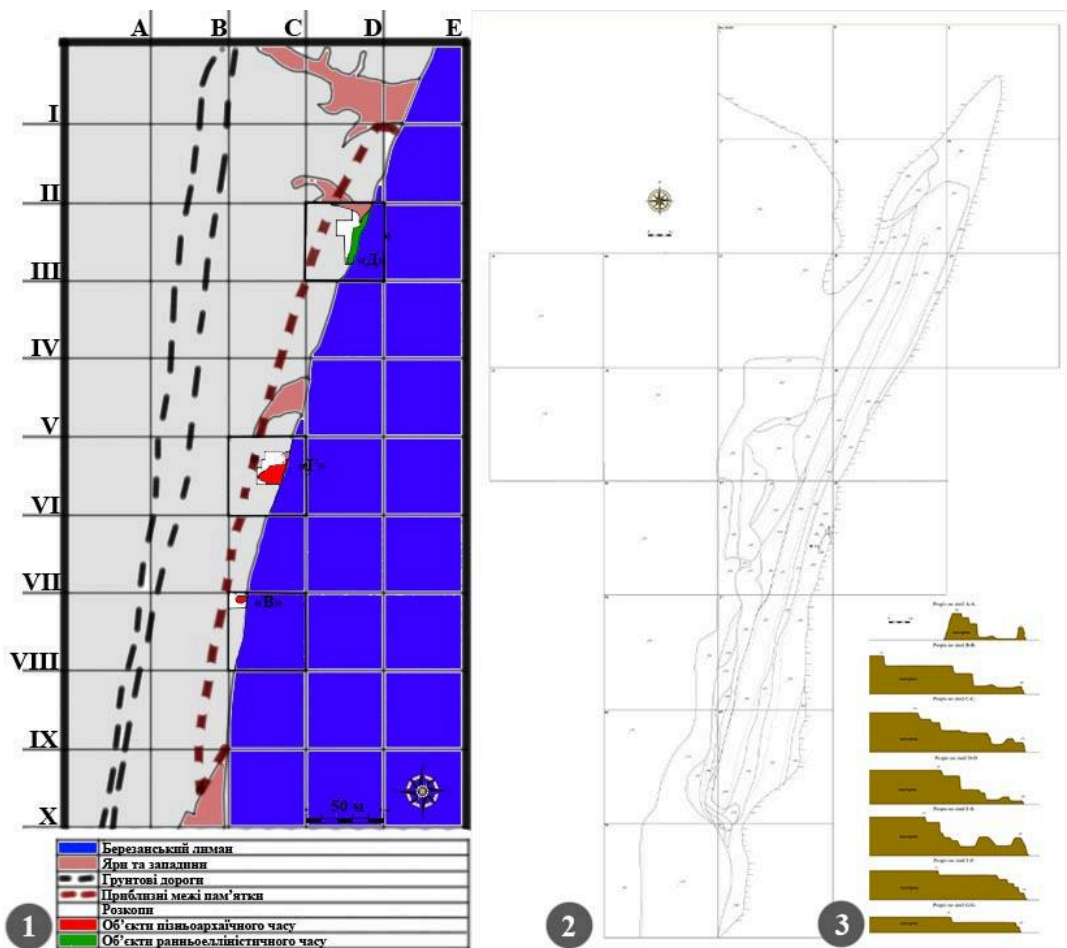

Рис. 1: 1 – Вікторівка-I. Розташування розкопів 2012-2019 рр.; 2 – розкоп «Д». Зольник № 2; 3 – Зольник № 2. Розрізи по лінії Sx-Zx (з півночі на південь з кроком в 5 м).

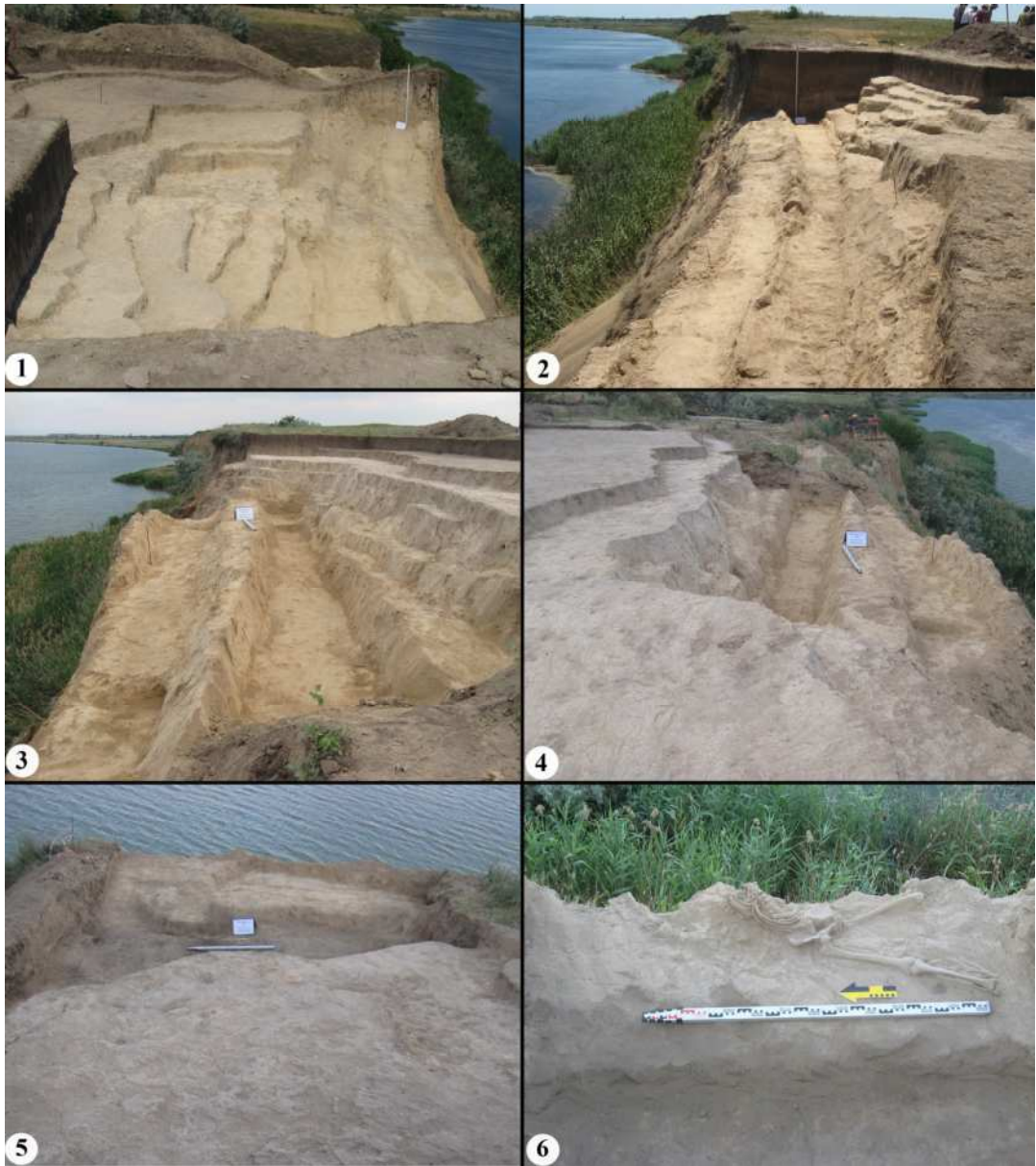

Рис. 2. Вікторівка-І. Розкоп «Д». Котлован зольника № 2: 1. «Д-2017» Центральна частина котловану. Вид з півдня. 2. «Д-2017» Центральна частина котловану. Вид з півночі. 3. «Д-2019» Південна частина котловану частина котловану. Вид з півдня. 4. «Д-2019» Південна частина котловану частина котловану. Вид з півночі. 5. «Д-2019» Північна частина котловану. Вид з півдня. 6. «Д-2016» Людське поховання. Вид із заходу.

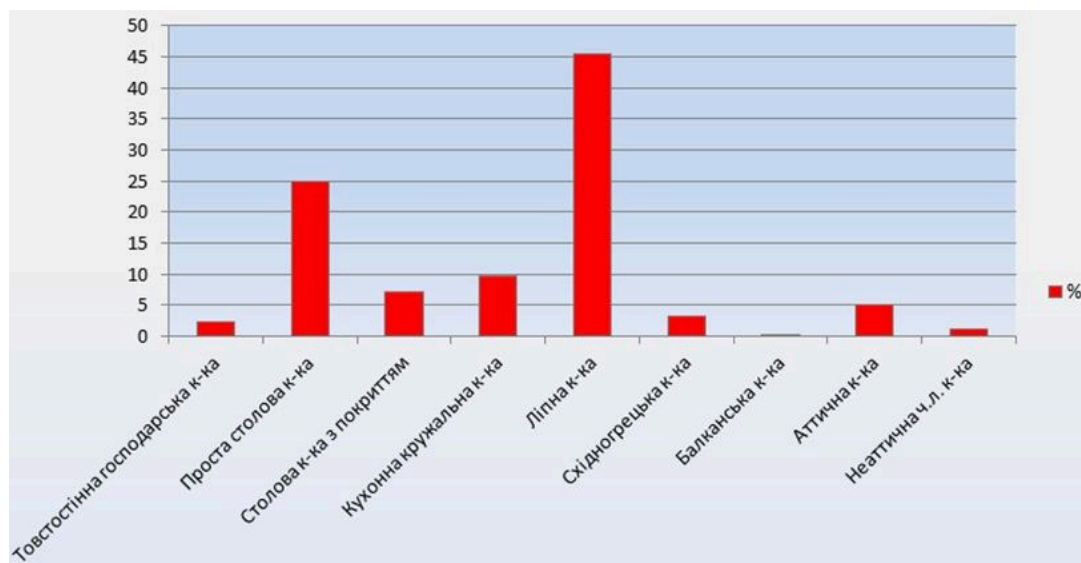

Рис. 3. Вікторівка-І. Розкоп «Д». Статистичні показники груп кераміки без урахування амфорної тари із заповнення зольника № 2.